

REFİK HALİT KARAY'IN ESERLERİNDE BATI İMGESİ

Yenal ÜNAL*

Öz

Bir kültür adamı ve politik figür olarak ön plana çıkan Refik Halid Karay, 20. yüzyılda Türkiye'de yetişmiş en önemli entelektüellerden biridir. Özellikle siyasi mizah içerikli kalem tecrübeleriyle etkili bir yazar olan Refik Halid, edebiyatçılığının yanında aynı zamanda tarihle ve sosyolojiyle yakından ilgilenmiştir. Türkiye tarihinin kırılma noktalarından biri olan 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler Karay'ın üzerinde kalem oynattığı önemli konular olarak ön plana çıkmıştır. Yazar bu olayları sağlam bir yazım tekniği ve sıra dışı yorum gücüyle okuyucuya aktarmasını bilmiştir. Refik Halid, hatıra, makale ve edebi eserlerinde 1908-1965 yılları arasında Türk toplumunun yaşadığı gelişim ve değişimleri ustalıkla yorumlayan aydınlardan biridir. Yazarın eserlerinde ağırlıklı olarak durduğu bir başka konu da Batı kültürü ve Batı imgesidir. O, kitaplarında ve gazete makalelerinde Türkiye'de ve Ortadoğu'da yaşanan mühim gelişmeleri düşünüp yorumlarken, bu olayların ortaya çıkışı ve gelişimi noktasında Batı'nın nüfuz ve tesirlerini titizlikle sorgulamıştır. Nitekim siyasi tarih, askeri tarih, sosyal tarih ve kültürel tarih konularında yaptığı yorumlarda sık sık Batı'nın, Doğu kültürüne olan etkilerini düşünmüştür. Bu çalışmada Karay'ın eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkarak yazarın Batı kültürü hakkındaki düşünceleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halid Karay, Batı, İmge, Düşünce.

WESTERN IMAGE IN THE WORKS OF REFIK HALID KARAY

Abstract

As a man of culture and prominent political figures Refik Halid Karay, is one of the most important intellectuals educated in Turkey in the 20th century. In particular, as being an effective political humor writer Refik Halid has also been closely involved with the history and sociology as besides man of letter. Karay has mostly written political, social, economic and cultural developments happened in the first half of the 20th century that is one of the turning points of the Turkish history. The author expressed these events for reader with a strong writing skills and extraordinary interpretive power. Refik Halid is one of the prominent intellectuals commenting skillfully development and changes of the Turkish community in the years between 1908-1965, in his memoirs, articles, and literary works. Another theme

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, (yenalunal@yahoo.com).

that author emphasizes in this works mainly western culture and image of the west. While thinking and interpreting important developments in Turkey and Middle East in his books and newspaper articles, he has questioned meticulously influence and impact of the west on the point of emergence and development of the these events. Thus, he often thought western impact on the eastern culture in this comments about the theme of political history, military history, social history and cultural history. It has been tried to study thoughts of the writer on western culture starting from information provided by the works of Karay in this study.

Keywords: Refik Halid Karay, West, Image, Idea.

Giriş

“*Refik Halid Karay’ın Eserlerinde Batı İmgesi*” başlığıyla ortaya koyulan bu çalışmada yazarın Batı dünyası hakkındaki fikir ve kanaatleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. İncelemede ağırlıklı olarak Karay’ın eserlerinde yer alan Batı imgesinden hareketle yazarın Batı’yı duyusu, düşüncüsü ve değerlendirmeleri müşahede altına alınmıştır.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemeye başladığı dönemlerden itibaren Türk siyasi ve kültür hayatına girmeye başlayan “*Batı*” eski tabirle “*Garp*” kavramı günümüzde dahi Türk aydınının düşünce dünyasında çok büyük bir yer kaplamaktadır. Coğrafi keşifler, Reform ve Rönesans hareketleri temelinde özellikle 18. yüzyılda gerçekleşen endüstri devrimiyle birlikte dünyanın en güçlü medeniyeti hâline gelen Batı medeniyeti doğal olarak birçok farklı coğrafyadan bilim adamının ve entelektüelin ilgisini çekmiştir. Çünkü bu bilim adamları ve düşünürler yaşadıkları coğrafyadaki sosyal hayatın, bilimin ve sanatın seviyesini tespit ederken Batı’yı bir anlamda ölçü olarak kabul etmişler ve değerlendirmelerini Batı standartlarına göre gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu aydınlar, tıpkı Batı’yı muhtelif cephelerden takip eden siyasi ve askeri yetkililer gibi bu medeniyeti gözlemlemişler ve onu anlamaya çalışmışlardır.

1699’dan itibaren büyük bir gerileme dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Batı’da yaşanan olağanüstü gelişmeleri göz önüne alarak bir takım ıslahat çalışmalarına gerçekleştirmiştir. Batı karşısında gerilemeyi durdurabilmek için siyasilerin gerçekleştirdiği faaliyetlere benzer nitelikte 19. yüzyıldan itibaren kimi sanatkârlar ve bilim adamları da büyük bir çaba içerisine girmişlerdir.

Batı, Türk aydını için bir taraftan hayranlık duyulacak bir büyük zenginlik kaynağı diğer taraftan Osmanlı ülkesi başta olmak üzere bütün dünyayı saran korkunç bir tehlike olarak telakki edilmiştir. Günümüzde bu düşüncenin hâlâ önemini muhafaza ettiğini rahatlıkla ifade edebiliriz.

19. yüzyılın sonlarında dünyaya gelen ve 1965 yılına kadar Türk toplumunu bütün yönleriyle anlamaya gayret eden Refik Halid işte bunu gerçekleştirmeye çalışırken yine Batı kavramına eserlerinde sık sık yer veren ve Batı'yı çeşitli şekillerde değerlendiren aydınlardan biridir. 15 Mart 1889 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen Refik Halid, oldukça genç yaşlarda yazın hayatına girmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gazetecilik hayatına başlayan Refik Halid aynı zamanda edebiyat sahasında da çalışmalarının ilk nüvesini oluşturmaya başlamıştır. Buna ilaveten kısa sürede siyasetle de yakından ilgilenmiş, İttihat ve Terakki'nin çok sert bir muhalifi olmuş bu nedenle 1913-1918 yılları arasında Anadolu'da birinci sürgün devrini yaşamıştır. Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde Posta-Telgraf Umum Müdürü sıfatıyla Millî Mücadele hareketi karşısında gerçekleştirdiği eylemlere ilave olarak *Alemdâr*, *Sabah*, *Peyam-ı Sabah*, *Aydede* gibi basın-yayın organlarında *Kirpi* ve *Aydede* müstear adlarıyla yazdığı muhalif makalelerinden dolayı ikinci sürgün devrini de yaşamak zorunda kalmıştır. Nitekim *Peyam-ı Sabah*'ın, Millî Mücadele muhalifi yazarı Ali Kemal Bey'in İzmir'de 6 Kasım 1922 tarihinde linç edilmesi üzerine diğer muhalifler gibi Refik Halid de büyük bir dehşete kapılmış ve 9 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Beyrut'a ulaşmıştır.¹ Millî Mücadele yıllarında yaptığı faaliyetlerden dolayı 150 kişilik listeye dâhil olan Refik Halid, 1927 yılında vatandaşlıktan da çıkarılmıştır.² Karay, ikinci sürgün yıllarında Gaziantep'te Celal Kadri'nin, Halep'te çıkardığı *Doğru Yol* adlı gazetede, mezkûr şahsın talebiyle makaleler yazmıştır.³ Bununla birlikte Nisan 1923'te, kendi ifadesiyle "geçmişi yeniden canlandırmak" maksadıyla *Minelbab İlelmihrab*'ı yazmaya girişmiştir.⁴ 1926 senesine kadar yayın felsefesini beğenmemekle beraber geçimini temin için *Doğru Yol* gazetesine fıkralar yazmıştır. Daha sonra Nuri Genç'le birlikte Halep'te 18 Mayıs 1928 tarihinde milliyetçi bir gazete olan *Vahdet*'i yayımlanmaya başlamıştır.⁵ Edebî müdürlüğünü Refik Halid'in yaptığı gazetede Türk inkılabı lehine yazılar yazılmıştır.⁶ 16 Temmuz 1938 tarihinde yüzelliliklerin af kanununun resmî gazetede⁷ yayımlanarak,

1 Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 260.

2 Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 1206.

3 Hikmet Münür Ebcioğlu, *Kendi Yazıları ile Refik Halid*, Semih Lütü Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 58; Osman Nuri Ekiz, *Refik Halid Karay Hayatı ve Eserleri*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984, s. 17.

4 Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994, s. 55; R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 7, 8.

5 Şerif Aktaş, *Refik Halid Karay*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2004, s. 52; Ali İmren, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002, s. 9.

6 Bayram Arslantaş, *Refik Halid ve Millî Mücadele*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 88; H. M. Ebcioğlu, a.g.e., s. 67, 68.

7 *Düstur*, 29 Haziran 1938, Üçüncü Tertip, Cilt 19, Kanun No: 3527, 1956, s. 779; *Resmî Gazete*, Sayı 3961-Kabul Tarihi: 29.06.1938, İlan Tarihi 16 Temmuz 1938; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, Af Kanunu, Devre V, İçtima III, Cilt 18, 1938, s. 1151-1152; *Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Refik Halid Karay", Cilt 18, 15. Bs. Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 161.

yürürlüğe girmesiyle Millî Mücadele'ye karşı çıkmış ve yurt dışında bulunan sürgünlerin geri dönebilmesi mümkün olmuştur.⁸ 1938'de çıkartılan umumî afla yurda dönen Refik Halid, yazı faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiş ve *Tan* gazetesinde "Hafta Muhasebesi" serlevhası altında makalelerine başlamıştır. Dönüşünde edebiyat alanındaki ilk önemli faaliyeti ise yine *Tan* gazetesinde *Yezidin Kızı* adlı romanını tefrika etmiş olmasıdır. Artık hiçbir surette siyaset ve politikayla ilgilenmeyen Karay, fıkra, hatıra, tefrika ve ağırlıklı olarak roman türünde eserler vermiştir. 18 Temmuz 1965 tarihinde hayata veda etmiştir.⁹

Refik Halid Karay'ın edebi kişiliğinin yanı sıra tarihi ve siyasi bir yönü daha bulunmaktadır. Yazar başta II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere siyaset, psikoloji, tarih, dil ve edebiyat konuları üzerinde düşünmüş ve bu düşüncelerini okuyucuyla paylaşmıştır. Karay'ın ilgisini çeken bir diğer mühim konu da Batı dünyasında meydana gelen önemli gelişmelerin Türk toplumu ve dünya toplumlarına etkileridir. Refik Halid'in Batı dünyası hakkındaki fikirlerini, kanaatlerini ve düşüncelerini irdelemeye çalışan bu çalışmada yazarın eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkılarak iki ana konu üzerinde durulmuştur:

- 1) Batı dünyasında yaşanan siyasi, ekonomik, askeri gelişmeler ve bu gelişmelerin dünyaya yansımaları.
- 2) Batı medeniyetinin medeni seviyesi, sosyal yapısı, düşünce dünyası ve Avrupa kültürünün Türkiye'ye etkileri.

1. Batı Dünyasının Siyasi, Ekonomik, Askeri Yapısı ve Bu Yapının Dünyaya Tesirleri

Refik Halid muhafazakâr, devrine göre zengin, geleneklerine son derece bağlı olmakla birlikte modern olarak sıfatlandırılabilir bir ailede yetişmiştir. Dindar bir yapıya ve dinî kurallara göre hayatını yönlendiren bir kişiliğe sahip olmayan yazar, Batı'nın bilimini, teknolojisini, sanatını ve medeniyetini son derece beğenmekle birlikte manevi anlamda mensubu olduğu Türk milletinin kültürüne ve ananelerine sıkı sıkıya bağlı bir şahsiyettir.

Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde çağdaş Avrupa'nın Türkiye aleyhine yürüttüğü yıkıcı askeri ve siyasi faaliyetler Refik Halid'de, Batı'ya karşı kendiliğinden gelişen bir kin ve husumet duygusunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Refik Halid, yaşadığı hayat dikkate alındığında modern bir sanatkâr olarak ifade edilebilir. Ancak eserleri dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki yazar dil, edebiyat, kültür ve gelenekler bahsi söz konusu olduğunda oldukça muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Yazar bu konu hakkında "Bir Ömür Boyunca" adlı yapıtında Batı dünyası hakkında şu genel değerlendirmelerde bulunmuştur:

8 Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, s. 964.

9 Yenal Ünal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, s. 121-125.

"Hatıralarımı yokladığım zaman şimdi daha berrak ve belirgin olarak görüyor; anlıyorum ki en küçük yaşından beri ilericiliği benimsediğim hâlde Batılıya, ecnebiye ısınmamışım, ısınamayıp da çok soğuk, uzak, somurtkan mı durmuştum? Nefret etmiş, ırkçı kini mi gütmüşüm? Hayır! Kıymetli taraflarını beğenmişim; birçok noktalarda onlara benzemeye de yeltenmişim; sanat metotlarına iyice uymuşum; içlerinden az çok hazzettiklerim de olmuş. Lakin yaşadığım muhitler ve gezip dolaştığım memleketler icabı, kendileriyle düşüp kalkmak vesileleri çıkmasına rağmen ekseriya yan çizmişim ve tanıdıklarımın hiçbiriyle de tam manasıyla kaynaşmamışım. Bu bakımdan ben dindar ve dilciyim. Sadece dostluk hislerim üzerinde değil, cinsi temayüllerim hususunda da din ve dil en müsait saha teşkil ediyor. Yabancıyı yadırgamaktan bir an, bir türlü ve hâlâ kurtulamadım; artık kurtulamam da..."¹⁰ Görüldüğü üzere Batı'nın, Refik Halid üzerinde hem olumlu hem de olumsuz anlamda değerlendirilebilecek etkileri söz konusudur. Gelişmeyi, ilerlemeyi ve çağdaşlaşmayı Türkiye adına gerekli gören ve destekleyen yazar bu açıdan Batı'nın takip edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Birçok alanda Türkiye'den ileride olan Batı'ya karşı yazarda bir hayranlık hissini olduğu kesindir. Bununla birlikte Refik Halid, kültürel cephelerden bu medeniyete bir türlü ısınmamıştır. Türk kültüründen oldukça farklı değerlere sahip olan bu kültürü bir türlü kabullenememiş ve ona oldukça soğuk durmuştur. Bu açıdan bakıldığında Karay'ın Batı'ya ilişkin fikirlerinde bir paradoksun olduğu ifade edilmelidir. Yazarda bu kültüre karşı bir taraftan beğeni hisleri belirirken diğer taraftan da nefret duygusu gelişmiştir. İkinci duygunun gelişiminde Avrupa'nın, Türkiye aleyhinde geliştirdiği politikaların etkisini düşünmek yerinde olur.

Devrine göre varlıklı bir aileden gelen Refik Halid, dünyayı keşfetmek ve Batı kültürünü daha yakından tanımak maksadıyla Avrupa'ya birkaç kez seyahate çıkmıştır.¹¹ Bu gezilerden edindiği tecrübeleri daha sonra gazete yazıları ve eserlerinde kullanmıştır.¹² Yapıtlarından anlaşıldığı kadarıyla yazar örneğin Fransa'ya iki defa gitmiştir.¹³ Bu seyahatlerden birine I. Dünya Savaşı'ndan önce yirmili yaşların hemen başında çıkmıştır. İstanbul'dan vapurla yola çıkan yazar Pire, Napoli, Marsilya ve Paris'e vasil olmuş oradan İngiltere geçmiş, Almanya dâhil yedi ülkenin topraklarını aşmak suretiyle tekrar İstanbul'a dönmüştür.¹⁴ Yazar, bu seyahate çıkmadan önceki beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir: "İmar edilmiş bir yer görmeye gidiyordum, bizde olmayanların seyrine koşuyordum: Park, bulvar, elektrik, telefon, heykel, kadın hürriyeti... Büsbütün yeni olanları vardı: Blerio daha birkaç ay evvel Manş denizini tayyare ile geçmişti. Paris'te yeraltı tramvayları işliyor ve araba ile beraber sokaklarda kira otomobilleri de dolaşıyordu. Bunları düşündükçe sabırsızlıktan içim içime sığmıyor, Niger bana Haliç vapuru kadar ağır giden bir nakil vasıtası gibi geliyor, Şark hudutlarından ve iskelelerinden bir an evvel kurtulamadığıma canım sıkılıyordu"¹⁵ Genç yaşlarda Avrupa seferine çıkan

10 Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 85, 86.

11 *Nevsal-i Millî*, "Refik Halid Bey", Dersaadet, Rumi 1330 (Miladi 1914), s. 109.

12 H. M. Ebcioğlu, 1943, s. 16.

13 Refik Halid Karay, *Deli-Ankara*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 101.

14 Refik Halid Karay, *İlk Adım*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 44-56.

15 R. H. Karay, *İlk Adım*, s. 44-69; *Nevsal-i Millî*, 1914, s. 109.

Refik Halid'in gözünde Avrupa medeniyeti Osmanlı kültüründen çok daha ileri bir mertebeyi ifade etmiştir. Şehirleşme ve teknoloji bakımından yaşadığı ülkenin çok ilerisinde bulunan bir coğrafyayı keşfe çıkan genç yazar satırlarında bu keşif heyecanını saklayamamıştır. Fakat Batı'yı keşfetme, Osmanlı ülkesinden çok daha müreffeh bir seviyeyi tespit etme heyecanı sadece Refik Halid'e özgü bir duygu değildir. Geçmişten günümüze Türk aydınının neredeyse tamamında Avrupa medeniyetine karşı büyük bir hayranlık ve beğeni hissi bulunmaktadır.

Refik Halid Karay, pek çok Türk entelektüeli gibi Avrupa medeniyetini ve Batı kültürünü daha yakından tanıyabilmek için öncelikle bu medeniyetin ve kültürün tarihini öğrenmeye çalışmıştır. Nitekim yazarın eserleri tetkik edildiğinde Avrupa tarihi hakkında engin bir bilgi birikimine sahip olduğu ve Batı tarihine oldukça meraklı olduğu görülmektedir. Coğrafi keşif hareketlerinde oldukça mühim bir yere sahip olan Amerika Kıtası'nın keşfedilmesi, Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçler, göçmenlerin yerlilerle yaşadığı kavgalar, bu kıtadan dünyaya yayılan nebatat ve meyveler Refik Halid'in eserlerine malzeme olan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, Amerika Kıtası'nın keşfi, Avrupa'dan bu kıtaya göç edenlerin yerlilerle mücadelesi ve emperyalizmin küçük milletleri yok etmesi hususunda şu bilgileri vermiştir: "*Zira Kolomb'un keşfettiği yer de Asya'nın devamından başka nedir. Halk sosyal durumu gerilemiş olmasından dolayı gelenlere karşı koyamadı. 1700 senesinde bütün Arjantin'de 600.000 kişi vardı ve bunun yalnız 75.000'i Avrupalıydı. Bugün (1933 yılı) 13.000.000 arasında ancak 20.000 yerli kalmıştır.*"¹⁶ Yine aynı eserde şu bilgiler yer almıştır: "*Büyük devletler, küçük milletleri politikalarına alet olarak kullanırlar, aldatarak harekete geçirirler ve bu aldatma işi için de milyonlar sarf ederek becerikli ajan kullanırlar.*"¹⁷

Yine benzer nitelikte yazar, dünya tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan Kristof Kolomb hakkında şu mütalaalarda bulunmuştur. "*... Zavalı talihsiz Kristof Kolomb, keşfettiği yeni dünyaya kendi adının verilmesi saadetinden mahrum kalmıştı. Hâlbuki senin kültürleştirip istifaya mazhar kıldığın tatlı, tombul, lezzetli fasulyenin ismini taşıyor, onu da, adını da ebediyete erdirdin. Bilhassa ot ve zerzevat yemenin sıhhat kaideleri sırasına girdiği bu asırda bu ne talihtir.*"¹⁸ Yazarın Avrupa tarihini bazı ince noktalarına kadar bildiğinin bir diğer göstergesi olan "*Avrupalı soyluların, prenslerin de öyle bir sürü çocukları yok mu idi? Mesela III. Napoleon'un nazırı Conte de Morny imparatorun öz kardeşi değil miydi? Son devrin tanınmış bir Fransız generali de Belçika kralı Leopold'ün oğlu idi*"¹⁹ ibaresi onun Avrupa tarihi okuduğunun ve elde ettiği bazı bilgileri eserlerinde kullandığının önemli göstergelerinden biridir. Dolayısıyla Refik Halid Karay'ın eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkarak onun Batı'nın geçmişiyle yakından ilgilendiğini ifade edebiliriz. Karay'a göre Avrupa tarihi Türk aydını için oldukça ilginç ve

16 Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 21.

17 R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 22.

18 Refik Halid Karay, *Makyajlı Kadın*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 42.

19 Refik Halid Karay, *Ekmek Elden Su Gölden*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 10.

araştırmaya değer bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte Batı tarihi özellikle coğrafi keşiflerden sonra emperyalizm bir diğer ifadeyle başka milletleri tutsak etmenin, köleleştirmenin ve çoğu zaman da katletmenin tarihidir. Bu açıdan yazarın Batı'nın geçmişine olumsuz bir bakışının da olduğunu belirtebiliriz.

Refik Halid'in eserlerinde Batı dünyasına ilişkin olarak üzerinde ısrarla durduğu konular arasında I. ve II. Dünya Savaşı olguları da yer almaktadır. İnsanlık tarihinin gördüğü en büyük iki savaşım hareketi olan bu harpler Avrupa'da ortaya çıkmasına rağmen bütün dünyayı tesiri altına almış ve bütün insanlığa büyük acılar yaşatmıştı. 20. yüzyıl tarihini ve dünyanın sosyolojik yapısını derinden değiştiren bu savaşlar hakkında yazar yapıtlarında yine birçok değerlendirmede bulunmuştur.

*Gurbet Hikâyeleri'*nde I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan önemli tarihî olaylar üzerine hikâye kurgulamaları yapan yazar, *Tanrıya Şikâyet* adlı eserinde ise II. Dünya Savaşı konusuyla uzun uzadıya meşgul olmuştur. Yazar bu yılları yaşayan bir edebiyatçı olarak diğer eserlerinde nadir görülecek biçimde karamsar bir tablo çizmiştir.

I. Dünya Savaşı yıllarında Arap topraklarında yaptığı propaganda çalışmalarıyla tanınan ve Arapların Türk hâkimiyetinden çıkarak, bağımsızlıklarını elde etmeleri gerektiği düşüncesiyle bu ülkeleri İngiltere'nin boyunduruğu altına almak için her türlü tezgâhı düzenleyen Lawrence üzerine başlı başına bir hikâyeye yazan yazar, bu ajanla ilgili olarak adı geçen öyküde şu bilgileri vermiştir: "... Lawrence de bu kahveden severdi. Genel Savaştan önce Karkamuş'a bir İngiliz Kurulu gelmişti, harabeleri kazmak, antika aramak için... Ben o kurulun kılavuzu, el ulağı, kâhıyası idim. İşte Lawrence de kurulun içinde idi, arkadaşı Vood'la beraber... Daha o zaman Lawrence, Londra yöresinde bir çocuğu ezmek için motosikletini ağaca çarpıp kafatası yarılarak ölmemişti. Dediğim 1929 yılı..."²⁰

II. Dünya Savaşı'na dair yazdığı, *Dönün Kuşlar, Dönün Geldiğiniz Yere*,²¹ *Harp İlahi ile Su Perisi, Eski Zaman Masalı*,²² *Tehlikeli Bir Mesele* isimli yazılarında ve *Tanrıya Şikâyet* adlı eserinde eleştirel ve karamsar bir gözlemlerle dünyada meydana gelen, vahşet olarak yorumladığı vakalara ilişkin düşüncelerini okuyucuyla paylaşmıştır. Hedonist bir kişiliğe sahip olan Karay, oldukça zorlu bir yaşam tecrübesine sahip olmasına rağmen son derece pozitif bir şahsiyete sahiptir. Ne var ki II. Dünya Savaşı yılları, onu belki de ikinci sürgünlük döneminde yaşadığı acıların da tesiriyle ümitsizliğe itmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın bütün vahşetiyle patlak vermesi, bir anda dünyanın tamamını etkisi altına alması, büyük güçlerin dışında, savaşa hiçbir alakası olmayan milletlerin de bütün güçleriyle sırf büyük devletlere yaranabilmek için savaşa girmeleri ve milletlerin yaşadığı dehşeti inceleyen yazar, bu hususlarla

20 Refik Halid Karay, "Lawrence", *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 53.

21 Tan, "Dönün Kuşlar Dönün Geldiğiniz Yere", 17.03.1940.

22 Tan, "Eski Zaman Masalı", *Tan*, 03.12.1939.

ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “... Tarih zannederim, hiçbir asırda beş kıtayı, birden kaplamış böyle bir felaket serisi kaydetmiyor. Yalnız bir tanesi, bir tek insan ömrünün tamamına kâfi ve vafi gelebilirdi. Onun sillesi içine düştüm diye böbürlenmek yalnız insan denilen manasızca, mantıksızca, mecnunca mağrur bir münasebetsiz mahlûkun kârı olabilir... Milyonlarca insan iki taraf olup birbirinin boğazına sarılacak. Mihver devletleri arzın mihverine doğru bir bomba sokuyorlar, fitilini ateşlemek üzeredirler. Demokrat devletler de tul ve arz daireleri boyunca ateşten çemberler getirdiler, alevden tekerlekler etrafa yürümeye hazır. Öyle bildiğin Atilla, Cengiz, Hülagü, Şarlman, Şarlken, Napolyon ve Umumi Harp Muharebeleri bu yenisinin yanında şenlik gecesi gibi kalacak... İçinde bulunduğumuz dünya harbi şüphesiz ki eskisinden yakıcı, yıkıcı, altüst edici, kanlı ve korkunçtur. Fakat olacağı sanılandan çok daha hafif, daha az zararlı geçmektedir. Zira fen ve teknik Tanrıya bin şükür ilim adamlarının kafalarında hayalini kurdukları dereceye henüz ulaşamamıştır. Ulaşamaz olsun!..”²³

Refik Halid Karay, 1939 yılından 1945 yılına kadar bütün insanlığı meşgul eden ve tarihin o döneme kadar kaydettiği en büyük savaş olan II. Dünya Savaşı'nın hiçbir ülkeye yarar sağlamayacağını, hiç kimsenin çok büyük kazanımlar elde edemeyeceğini, bu vahşetin insanlığın mahvına neden olacağını düşünmüştür. Eserlerine yansıyan düşüncelerinden anlaşıldığı kadarıyla derin bir endişeye kapılmıştır. Dünyaya ve insanlığa iyilik, güzellik ve huzur getirmesi gereken bilimin, insanların yok edilmesinde kullanılması nedeniyle bilime bile isyan eden Refik Halid, bazı muhterislerin elinde insanların acımasızca katledilişini kabullenememiştir. Dünyada yaşanan bu büyük savaşımın derhal bitirilerek sulh dönemine geçilmesini istemiş, bu büyük harpten sonra galiplerin eline dahi hiçbir şeyin geçmeyeceğini düşünmüştür: “... Biz insanları el ele, kol kola, çiftede sandık, kırmızı fındık gibi tatlı, eğlenceli dost ve masum oyunlarla sarmaş dolaş vakit geçirirken görmek isteriz: alt alta, üst üste boğuşurken ve dalaşırken değil... Harp zaten, Nasrettin Hoca'nın at üstünde kavut denilen şekerli unu yemesi gibi bir şeydir, ağzına atmadan çoğunu yel alır, götürür. Hocayı bu hâlde görenler sormuşlar: Ne yiyorsun? Bu gidişle hiç demiş. Hangi Fatihin elinde istila ettiği ülkeler tapulu kaldı? Hangi cihangirin imparatorluğu ayaküstünde durabildi. Hangi zafer tam ve edebî oldu? Buna rağmen hâlâ içinizde bütün eski ve yeni tarihin hatalarını tekrarlamak isteyenler, kan dökmeye can atanlar var. Bunlardan birine demelisiniz ki: Eski Roma İmparatorluğu'nu kurmak istiyormuşsun; haritası hazırmış; âlâ fakat kurulmuş olanlardan elinde artakalan biçimsiz parçanın haritasına bak. Yolunmuş koçandan farkı yok... Bunu ibret gözü ile gör de aynı akıbete uğrayacak olan yenisini kurmak zahmetine bari katlanma!..”²⁴

Refik Halid, I. Dünya Savaşı'ndan sonra II. Dünya Savaşı'nı da yaşamış entelektüellerden biridir. Tarihe oldukça meraklı bir şahsiyet olarak bütün insanlığı derinden tehdit eden bu büyük savaş da titizlikle takip etmiştir. Nitekim

23 Refik Halid Karay, *Tanrıya Şikâyet*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 9-154-166.

24 R. H. Karay, *Tanrıya Şikâyet*, s. 14-15.

İlk Adım adlı yapıtında geçen “Bu yıl Avrupa’nın garbındaki plajlarda güler yüzlü insan kabileleri yerine, çelik suratlı sürü sürü tanklar yatıyor ve sulara korkunç şekilli denizaltıları dalıp, çıkıyor”²⁵ ibaresiyle *Bugünün Saraylısı* isimli eserinde geçen “Oünkü gazeteler -1944 yılı Eylülü’nün 8. Cuma günü- Kızılordu’nun Bulgaristan’a girdiğini, boyuna ilerlediklerini yazıyor”²⁶ pasajı Karay’ın Avrupa’da yaşanan askeri gelişmeleri önemseddiğini, bu gelişmeleri takip ettiğini ve bu bilgileri eserlerinde kullandığını göstermektedir. Gerek I. Dünya Savaşı gerek II. Dünya Savaşı, Refik Halid’in Batı’ya bakışında olumsuz etkileri olan hadiselerdir. Çünkü yazara göre askeri üniformalı insanların yanında sivillerin üstelik hiç istememelerine rağmen otoritenin baskısı altında ölmeye ya da öldürmeye zorlanmaları kabul edilebilecek bir durum değildir. Bunun dışında bu savaşlar Avrupa’da ortaya çıkmakla birlikte Avrupalıların savaşıyla uzaktan yakından alakası olmayan kıtalara ve memleketlere yayılması, buradaki insanları doğrudan veya dolaylı yönden etkisi altına alması, açlık, sefalet ve salgın hastalıkların elinde insanlığın telef olması Karay’ı büyük bir üzüntüye sevk etmiştir. Dolayısıyla bu cephelerden bakıldığında Refik Halid Karay’ın, I. ve II. Dünya Savaşı konuları söz konusu olduğunda eserlerinde yer alan Batı imgesinin oldukça olumsuz bir şekilde tezahür ettiği belirtilmelidir.

Refik Halid’in, Batı dünyasının siyasi ve tarihi yapısı hakkında eserlerinde verdiği bilgiler arasında özellikle Avrupa’da yaşayan milletlerin kültürel ve tarihi vaziyetleri de yer almaktadır. Yazar Slav, Frank ve Anglo-Sakson tarihi gibi pek çok edebiyatçının ilgisini çekmeyecek konularda çeşitli vesilelerle eserlerinde mütalaalarda bulunmuştur. Bu milletlerin tarihî serüveni, dünya tarihindeki yerleri ve Türklerle olan ilişkilerini adeta bir tarihçi üslubuyla okuyucusuna aktarmasını bilen Refik Halid, *Çete* adlı yapıtında “*Slavlar daha kendi varlığını bulalı kaç yüzyıl oldu. Anglo-Saksonlar ve Franklar dünkü vahşilerdir. Dünya uygarlığına çok sonradan kavuşmuşlardır*”²⁷ şeklinde bir pasaja yer vermiştir. Adı geçen romanında bu bilgilere yer veren yazarın *Slavlar, Franklar ve Anglo-Saksonlar hakkında araştırmalar yaparak bir takım bilgiler edindiği* görülmektedir. Yazara göre bugün Batı’da ön plana çıkan bazı milletler dünya medeniyetine çok daha sonradan katkı sağlamaya başlamıştır. Bununla birlikte Avrupa Kıtası’nda çalışkanlığı ve üretkenliğiyle bilinen halklar hakkında da olumlu kanaatler bildirmiştir. Nitekim *Yerini Seven Fidan* adlı yapıtında yer verdiği “... talihime Almanca çıktı, bu savaşta da yenilecekler, lisan kıymetten düşecek; lakin o millet gene çabuk kalkınır, ben fakülteyi bitirinceye kadar eski mevkiini elde eder, ilerisine bile gider. İktisat Almanlara mahsustur”²⁸ ibaresi onun çalışkan, üreten ve kalkınma hamlesi ortaya koyan Almanlar hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğunu göstermiştir.

Genel olarak baktığımızda çağdaşlarından bir adım önde olmak üzere Refik Halid’in Batı dünyasının geçmişi, politik vaziyeti ve tarihiyle yakından ilgilendiğini söyleyebiliriz.

25 R. H. Karay, *İlk Adım*, s. 174.

26 Refik Halid Karay, *Bugünün Saraylısı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 34.

27 Refik Halid Karay, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 107.

28 Refik Halid Karay, *Yerini Seven Fidan*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 51.

Yazar yapmış olduğu araştırma sonuçlarını yerini ve zamanını ustalıkla ayarlamak suretiyle hikâye, roman, hatıra ve kronik türündeki eserleri ile gazete makalelerinde malzeme olarak kullanmıştır.

2. Batı Dünyasında Medeni Seviye, Sosyal Yapı ve Avrupa'nın Türk Kültürüne Etkileri

Refik Halid Karay, eserlerinde Batı dünyasının siyasi ve politik yapısı haricinde sosyal, kültürel ve medeni yönleri üzerine de bazı düşünceler ortaya koymuştur. Dünyanın yaklaşık son 500 yıllık tarihine damgasını vuran ve insanlığın gördüğü en ileri medeni seviye olan Batı medeniyeti Karay tarafından çoğunlukla takdirle karşılanmıştır. Yazar sadece Türkiye'nin değil dünyanın arta kalan bütün coğrafyalarının Batı medeniyetinin gerisinde olduğu hususunda net bir düşünceye sahiptir.

Bununla birlikte Batı'ya ilişkin birçok olumsuz düşüncesi de bulunan yazarın medeniyet mevzusu söz konusu olduğunda özellikle Avrupa'ya büyük bir hayranlık duyduğu görülmektedir. Nitekim 1922 yılında ikinci sürgünlük devrini yaşamaya başlayıp 1938'e kadar Suriye ve Lübnan'da bulunan yazar yurt dışında sürgünde olmasına rağmen 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleşen harf inkılabını, Türk kültürüne, Türkçeye ve Türk edebiyatına büyük yenilikler getireceği düşüncesiyle yürekten desteklemiştir. Yeni alfabeyi "*Medeniyet Şifresinin Miftahı*" olarak tanımlayan yazar bu isimle Halep'te çıkardığı gazetede bir makale neşretmiştir. Dolayısıyla medeniyet konusu söz konusu olduğunda yazarın gözünde Avrupa medeniyeti ulaşılması gereken ideal bir noktadır.²⁹

Refik Halid, harf inkılabı sayesinde Türkiye ile Avrupa medeniyeti arasındaki iletişimin çok daha hızlanacağını ve bu sayede memlekette gelişmenin ivme kazanacağını düşünmüştür. Yazar bu nedenle harf inkılabını sevinçle karşılamıştır. Ona göre eski alfabeden kurtulan Türk genci medeniyet şifresini eline geçirmiştir. Artık medeniyet açılmaz bir kapı, aşılmaz bir uçurum değildir. Türk insanının elinde bir anahtar vardır. Bu anahtarı kullanıp açacağı medeniyet kapısı sayesinde kendisi de bu büyük zenginlikten nasibini alacaktır. Yazar bu önemli hususla ilgili olarak şu yorumlarda bulunmuştur: "*Bir inkılap şimşeğinin keskin ışığı altında Anadolu Türkü nihayet medeniyet şifresinin miftahını ele geçirdi; şimdiye kadar bön bön uzaktan bakıp şaştığı, zihnine sığdıramadığı ve künhüne varamadığı irfan muamması artık bir tılsımlı anahtar sayesinde bütün çetinliğini kaybetmiştir. Medeniyet şimdi açılmaz bir kapı, aşılmaz bir uçurum, uçulmaz bir tepe, varılmaz bir ülke değildir. Eski elifbanın bukağularından kurtulan ayaklarına taktığı bu kanatlı esatir çarıklarıyla irfan âlemini, içinden ve üstünden seyretmek, bilip öğrenmek imkânını bulmuştur. Bir tılsımlı muskadır. Gençlik onu zihnine soktu. Artık hayat mücadelesine çıkan gencin elinde Gordiyon düğümünü ikiye biçen İskender'in kılıcı, insan ve hayvanlara aynı zamanda hükmeden Süleyman'ın mührü ve duvarların*

29 R. H. Karay, *Deli-Ankara*, s. 38, 39.

arkasını, dağların ardını gösteren Alaattin'in feneri vardır. Henüz manasını, kıymetini anlamayarak hayran hayran baktığı bu acayip cifir, ona istikbalde bir hazine vaat ediyor. Göklerin yıldızlarıyla denizlerin incileri arasında güzel ve kıymetli ne varsa hepsi bu hazinenin içinde ve anahtarı da artık gençliğin, milletin elindedir. Yeni Türk alfabesi, bu millet ile Avrupa milletleri arasında mevcut üç yüz senelik farkı bir nesillik hamlede ortadan kaldıracak mahiyettedir. Yeni harflerle başlayan yeni tarih, ilim ve irfan tarihi, Anadolu'nun en seçme menakabını edebiyata kaydedecektir. Zira ilk defa olarak oraya ilim yani medeniyet girecek, küçücük bir zümrenin inhisarına geçmiş olan bilgi, artık herkesin malı olacak, o topraktan beklenen zekâ bereketi ve irfan bolluğu medeniyete feyiz verecektir..."³⁰ Görüldüğü üzere yazarın nazarında Avrupa medeniyeti demek ilim ve irfan bekası demektir. Yüzyıllardır bu bekayı uzaktan seyreden Türk insanının alfabe değişikliğiyle zenginliğe ulaşabileceğini ve ondan beslenebileceğini telakki etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Batı medeniyeti Karay'a göre düşünce, bilim ve sanat mevzuları bahis konusu olduğunda bütün dünya toplumlarının önünde bir merhale, ulaşılması gereken bir hedeftir.

Karay'ın, eserlerinde ön plana çıkardığı Avrupa'nın önemli medeni değerlerinden biri de hukuk sistemidir. Gerek Osmanlı döneminde gerek Cumhuriyet devrinde ülkede uygulanan hukuk sistemini beğenmeyen yazar, Avrupa'daki yargı teşkilatını takdirle karşılamıştır. *Minelbab İlelmihrab* adlı eserinde geçen "... Zaten hukuk mektebine girdiğim zaman niyetim avukatlık etmek değildi. Ben müddei umumilik vazifesini severim, ama Avrupa'daki gibi... Öyle 'şu madde ile tecziyesini talepten' ibaret sudan vazife değil, reise, avukatlara meydan okuyan bir müddei umumilik..."³¹ Gençlik yıllarında hukuk mektebine giren ve 1908 yılında bu okulu ikinci sınıftayken bırakan³² yazar Hukuk Mektebi'nde okutulan derslerin yavan ve laftan ibaret olduğunu beyan etmiştir. Refik Halid, yargı bağımsızlığı hususunu da göz önüne alarak Avrupa'daki hukuk sistemine benzer bir müessesenin Türkiye'de de yerleşmiş olması durumunda seve seve savcılık görevini ifade edebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla medeniyetin en önemli göstergelerinden biri olan oturmuş bir hukuk sisteminin Avrupa'da olduğunu düşünen yazar, Batı'nın bu özelliğini beğeniyle karşılamıştır.

Yapıtlarında gerek Doğulu gerek Batılı birçok mütefekkir, aydın ve düşünce adamından alıntılar yapıp onlara ilişkin muhtelif fikirler ortaya koyan Refik Halid, Türkiye'de örneğin Armerikalı ünlü macera romancısı Jack London gibi büyük bir edebiyatçı yetişmemesini üzüntüyle karşılamıştır. *Nilgün* adlı eserinde bu durumu şu şekilde analiz etmeye çalışmıştır: "... Bizde roman ve hikâye yok diyorlar. Nasıl olabilir ki yazarlarımızca deniz sadece Köprü-Büyükada arasındakinden ibarettir. Dünyamızı öyle küçültmüş, hokkabazca, sihirbazca bir incir çekirdeğe sığıştırmışız ki! Nerede Jack London gibi dünya çağında ün yapan gezginci

30 R. H. Karay, *Deli-Ankara*, s. 38, 39.

31 Nihat Karaer, *Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 26; R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 247.

32 R. H. Karay, *İlk Adım*, s. 17.

*ruhta yazarlar?"*³³ Yazara göre Türk aydınının düşünce ve merak dünyası son derece dardır. Türk edebiyatçısının tahayyülesi sadece memleket topraklarıyla sınırlıdır. Halbuki bütün dünya toplumlarına hitap etmek gerekmektedir. Bunu için de mutlaka dünyanın gezilmesi, dolaşılması ve kültürlerin keşfedilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede Jack London gibi bütün dünyanın ilgisini çekecek edipler yetişebilir. Yine bir başka eseri olan *Bir İçim Su* isimli yapıtında geçen "... Kendinden ışıklı elvan elvan satırları arasında Şopenhav'ın kötümserliğini, Hayyam'ın rindliğini, Sadi'nin iyimserliğini, İspinoza'nın inancını, Göte'nin üzüntülerini, Ainstayn'ın teorilerini özetle insanlığın çeşit çeşit inanç ve fikirlerini anlamaya çalışır, eza çeker, yorulur, sevinç duyar, üzülür, harap düşerdim"³⁴ pasajı onun fikirleriyle birçok insanı derinden nüfuzu altına almış Doğulu ve Batılı aydın, filozof ve bilim adamlarını ciddiyetle takip ettiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Refik Halid'in, dar ve sınırlı fikirlere kendini hapsedmeyen, özgür düşünceye önem veren ve kesindisinden bir şeyler öğrenebileceğini düşündüğü bütün entelektüelleri okuyan bir şahsiyet olduğu sonucuna ulaşılabiliriz.

Medeniyet, kültür ve sosyal yapı hususları bahsi mevzu olduğunda çoğunlukla Batı'yı beğeniyle karşılayan Refik Halid'in bu alanlarda zaman zaman eleştiriler ortaya koyduğunu da görmekteyiz. Avrupa'nın sosyal yapısı içinde özellikle sınıf kavramını şiddetle eleştiren muharrir sınıflar arası uçuruma dikkat çekmiştir. Yazar, Osmanlı devrinden itibaren Türk toplumunda sosyal mevki değiştirmenin mümkün olduğunu, Avrupa'da olduğu gibi sınıfların birbirinden keskin ve derin çizgilerle ayrılmadığını belirtmiştir. Türk toplumunda sosyal değişiklikler sonucu ayrı sınıflara mensup insanların iş, eğitim ve evlenme yoluyla rahatlıkla kaynaştığını bu yüzden de bazı insanların istedikleri bütün sınıflara kolaylıkla geçebildiklerini ifade etmiştir. Ancak Avrupa'da sınıf değiştirmenin Türk toplumunda olduğu gibi kolay gerçekleşmediğini düşünmüştür. Bu yönüyle Avrupa'daki sosyal yapının hümaniter duygular göz önüne alındığında sıkıntılı olduğunu telakki etmiştir. Nitekim yirmiyeye yakın romanı başta olmak üzere birçok eserinde yer alan kahramanlarını, millî benliklerinden uzak, dış görünüşü ile Avrupaî olan hayat tarzını benimseyen kişiler olarak ön plana çıkarıp bunları kınamıştır. Adı geçen tiplerini olumsuz bir bakış açısıyla okuyucusuna aktarmaya çalışan yazar bu vesileyle okurlarına Avrupalı yaşam tarzının Türk kültürüne uygun olmadığını göstermeye çalışmıştır. Karay eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında Batı'nın epeyce gerisinde gördüğü Türk toplumunun sosyal yapısının Avrupa'dan daha ileride bir merhale olduğunu düşünmüştür. Nitekim Avrupa'yı ve Avrupalıyı kılık-kıyafet ve özellikle yaşam tarzı bakımından taklit etmeye çalışan türedi tiplerin ortaya çıkmasından politikacıları ve partileri sorumlu tutmuştur.³⁵ Örneğin *Üç Nesil Üç Hayat* adlı

33 Refik Halid Karay, *Nilgün*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 126, 661.

34 Refik Halid Karay, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 130.

35 Behcet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, 9. Bs. Varlık Yayınları, İstanbul, 2005, s. 83; Ş. Aktaş, 2004, s. 147-151.

eserinde geçen "... Avrupa modası Kırım muharebesinden itibaren, ecnebi askerlerle memlekete girmiştir.³⁶ Avrupa'da Krenolin modasının sürümü tam o tarihe, 1855'e rast gelir, 1868'de sona ermiştir; fakat bizde bir zaman daha devam etmiştir"³⁷ pasajından anlaşılacağı üzere, yazara göre Avrupa modası ilk defa siyasi ve askeri içerikli bir olay neticesinde Türkiye'ye girmiştir. Dolayısıyla ona göre Avrupalı yaşam tarzının Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türk insanını derinden tesiri altına almasının nedeni siyasilere basiretsizliğidir.

Sonuç

Yazın hayatına gazetecilikle giren, mizah yazarlığıyla şöhret bulan, hikâyeleri ile Anadolu'yu İstanbul'a ilk defa etkili bir şekilde tanıtan ve yirmiyi yakın sosyal içerikli roman kaleme alan Refik Halid Karay, Türk toplumunu bütün cepheleriyle anlamaya çalışan önemli bir simadır. Eserleri Türk toplumunun yaşayış özellikleri, sosyal yapısı, kültürel değerleri ve gelenekleri üzerine yazılmış en azametli sosyolojik ve psikolojik eserlerden daha derin, daha kapsayıcı ve daha gerçekçidir.

Kültür adamlığının yanında politik bir geçmişi de bulunan Karay aynı zamanda tarihi bir kişiliktir. Çünkü Türkiye tarihinin en önemli dönemlerinden biri olan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen siyasi olayların içerisinde bizzat yer almıştır. Bununla birlikte biri Anadolu'da diğeri Suriye ve Lübnan topraklarında olmak üzere iki kez sürgün hayatı yaşamıştır. Bu sürgün dönemlerinde edindiği derin tecrübelerden faydalanarak kaleme aldığı makale, fıkra ve edebî eserlerde 1908-1965 yılları arası Türk toplumunun yaşadığı politik, ekonomik, tarihî, kültürel ve toplumsal gelişmeleri mükemmel bir şekilde analiz etmiştir. Bu yönüyle Türk düşünce tarihî açısından da mühim bir figürdür.

Refik Halid Karay, eserlerinde mensubu bulunduğu toplumu çözümlenmeye çalışırken özellikle ikinci sürgünlük döneminde edindiği hayat tecrübelerinden yararlanarak dünyadaki diğer ulus ve toplumların kültürel değerlerini de araştırma gereği hissetmiştir. Farklı kültürlerin Türk toplumu üzerindeki tesirleriyle bu kültürler ve Türk gelenekleri arasındaki ilişkiyi çözümlenme çabası yazara göre Türkiye'yi daha sağlıklı anlamının bir başka yoludur.

Temel olarak Refik Halid'in eserlerini aldığımız ve buna ilave olarak gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda ortaya çıkan bilgilerden faydalanarak kaleme aldığımız "*Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Batı İmgesi*" başlıklı bu metinde şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1) Refik Halid Karay, Batı'ya hem olumlu hem de olumsuz düşüncelerle bakan bir entelektüeldir. Türkiye'nin gelişip kalkınabilmesi için Batı'dan

36 Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 20.

37 R. H. Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, s. 92.

öğrenmesi gereken çok şey olduğunu düşünen yazara göre Batı medeniyeti sadece Türkiye'den değil dünyanın geriye kalan bütün coğrafyalarından daha ileri bir seviyeye sahiptir. Bu nedenle Batı medeniyetinin zenginliği altında ezilmek istemeyen ülkelerin ve milletlerin mutlak surette ondan çeşitli şekillerde istifade etmeleri gerekmektedir.

2) Oldukça genç bir yaşta Avrupa'ya seyahate çıkan Karay'ın gözünde Avrupa medeniyeti Osmanlı ülkesinden çok daha ileri bir merhaleyi ifade etmiştir. Bununla birlikte Batı'nın zenginliğini ve ileri seviyedeki değerlerini keşfetmek amacıyla gayret gösteren yegâne Türk münevverinin Refik Halid olmadığını ifade etmeliyiz. 19. yüzyıldan günümüze Türk aydını Batı'yı anlamaya ve çeşitli şekillerde anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Batı, Türk aydınının gözünde birçok cepheden ulaşılması gereken ideal bir noktadır.

3) Karay, birçok Türk aydını gibi Avrupa medeniyetini daha derinden kavramaya gayret etmiştir. Bu kapsamda Avrupa tarihi konusu yazarın ciddi manada ilgisini çekmiştir. Yazarın eserleri ve sayıları 1200'ü geçen gazete makaleleri incelendiğinde Avrupa tarihi hakkında geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu görülmektedir. Coğrafi keşifler, Amerika Kıtası'nın bulunması, Avrupa'dan Amerika Kıtası'na yapılan göçler, bu topraklara gelenlerin yerlilerle yaşadığı mücadeleler, bu kıtadan bütün dünyaya yayılan bitikler, I. ve II. Dünya Savaşı konuları Refik Halid'in ilgisini çeken önemli başlıklardır.

4) Yazar eserlerinde Batı dünyasının siyasi ve politik bünyesi dışında sosyal, kültürel, hukuki, edebi ve bilimsel yapısı hakkında da muhtelif görüşler ortaya koymuştur. Coğrafi keşif, Reform ve Rönesans hareketlerinden günümüze dünya tarihine damgasını vuran Batı medeniyeti, Karay tarafından çoğunlukla beğeniyle karşılanmıştır. Nitekim 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen harf inkılabını yerinde bir hareket olarak gören yazar bu vesileyle Türkiye ile Avrupa medeniyeti arasındaki temasın çok daha hızlanacağını ve bu şekilde ülkede medeni ilerlemenin ivme kazanacağını düşünmüştür. Ona göre Arap alfabesinden kurtulan Türk insanı medeniyetin şifresini eline almıştır. Artık medeniyet Türk toplumu için ulaşılmaz bir nokta değildir. Türk milleti eline aldığı bu yeni anahtarla medeniyetin kapısını açacak ve uçsuz bucaksız bu zenginlikten istifade edecektir.

5) Refik Halid'in nazarında Avrupa medeniyeti demek bilim, teknoloji ve fen demektir. Ona göre asırlardır bu değerlerden uzak duran Türk insanının artık bir şeyleri değiştirmesinin zamanı gelmiştir. Yine sosyal alanda bir toplumu ayakta tutan en önemli erdemlerden birisi olan sağlıklı bir hukuk mekanizması hakkında da değerlendirmelerde bulunan yazar Avrupa'daki gibi bir hukuk sisteminin Türkiye'de de tesis edilmesini istemiştir. Nitekim Avrupa'daki savcılık sisteminin Türkiye'de olması durumunda yazarlık yerine bu mesleği seve seve tercih edebileceğini beyan etmiştir.

6) Birçok eserinde diğer edebiyatçılardan ve düşünürlerden alıntı yapıp onların çeşitli fikirlerine yer veren Refik Halid, kendine katı kalıplar koymuş bir yazar değildir. Yapıtlarında hem Batılı hem de Doğulu münevverlerden olabildiğince istifade etmiştir. Örneğin Amerikalı ünlü macera romancısı Jack London yazar tarafından büyük bir beğeniyle karşılanmıştır. Yazar böyle büyük maceracı sanatkarların Türkiye'de de yetişmesini arzulamıştır.

7) Bilim, fen ve teknik konularda Batı'ya karşı büyük bir beğeni hissi besleyen Karay'ın bu medeniyete soğuk durduğu hususlar da söz konusudur. Yazar siyasal ve kültürel pek çok mevzu üzerinden bu medeniyete ciddi eleştiriler de yöneltmiştir. Çünkü Avrupa'nın, Türkiye aleyhine geliştirdiği politikalar birçok aydının olduğu gibi Refik Halid'in de dikkatini çekmiştir. Ülkesine karşı düşmanca tavırlar takınan Batılı güçlere karşı yazarda zamanla bir husumet duygusu oluşmuştur.

8) Yazara göre Avrupa tarihi Türk aydını için önemlidir. Çünkü insanlığın ulaştığı en yüksek medeniyet seviyesi Batı medeniyetidir. Bu medeniyeti anlamının en mühim yolu onun tarihini öğrenmekten geçmektedir. Bu seviyeye ulaşmak isteyen başka ulusların mutlaka Batı medeniyetinin geçtiği yolları, çektiği sıkıntıları ve edindiği tecrübeleri bilmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte Avrupa tarihi öğrenmek ona göre kimi zaman zorunlu bir eylemdir. Çünkü Batı tarihi özellikle coğrafi keşiflerden sonra bir anlamda emperyalizm ve kapitalizmin tarihidir. Başka bir ifadeyle Batı'nın başka milletleri esir almasının, köle ticaretini daha da geliştirmesinin ve kimi zamanda başka ulusları katletmesinin tarihidir. Bu cephelerden bakıldığında yazarın Batı'nın geçmişine olumsuz bir bakış açısının olduğunu ifade etmeliyiz.

9) Refik Halid'in eserlerinde Batı dünyası hakkında üzerinde hemen hemen en fazla durduğu iki konu I. ve II. Dünya Savaşı konularıdır. Bütün dünyada 20. yüzyılın sosyolojisini derinden değiştiren ve insanlığa çok büyük acılar yaşatan bu iki hadise üzerinde yazar ısrarla durmuş ve çok sayıda metin kaleme almıştır. Her iki savaşın da bütün dehşetiyle patlak vermesi, dünyanın tamamına yakınına tesiri altına alması, mazlum milletlerin emperyalistlerin baskısı altında savaşa dâhil olmasını çeşitli şekillerde yorumlayan Karay'a göre her iki savaş da insanlığın yıkımına yol açtığı gibi savaşın galiplerine zafer de kazandırmamıştır. Her iki savaşın da Avrupa Kıtası'nda ortaya çıkmasına rağmen Avrupalıların savaşıyla hiçbir alakası olmayan kıtalara ve ülkelere yayılması, bütün dünya insanlığını doğrudan veya dolaylı yönden etkisi altına alması, sefalet, fakirlik, açlık ve salgın hastalıkların elinde toplumların telef olması Karay'ı büyük bir kedere boğmuştur. Bu açıdan bakıldığında Karay'ın, I. ve II. Dünya Savaşı konuları mevzu bahis olduğunda Batı'yı tenkit edici bir tavır takındığı görülmektedir.

10) Batı'nın medeni yapısını büyük oranda hayranlıkla karşılayan Refik Halid, sosyal cepheden bu medeniyete kimi zaman sert eleştirilerde bulunmaktan

da geri durmamıştır. Avrupa'nın sosyal yapısının ayrılmaz bir parçası olan sınıf kavramı, yazarın ilgisini ve tenkidini çeken en önemli konulardan biridir. Yazar, Türk toplumunda sosyal sınıf değiştirmenin mümkün olduğu ve sınıflar arası uçurumun olmadığı kanaatindedir. Bununla birlikte Avrupa'da sınıfların birbirinden keskin ve derin çizgilerle ayrıldığını düşünen yazara göre, bu durum hümanizmle bağdaşmamaktadır. Yazara göre Türk toplumunda sosyal gelişmeler neticesinde farklı sınıflara üye insanlar ticaret, eğitim, evlenme, iş ya da farklı yöntemlerle birbiriyle kaynaşabilmektedir. Böylece insanlar istedikleri bütün sınıflara kolaylıkla geçebilmektedirler. Ancak Avrupa'da sınıf değiştirmek Türk toplumunda olduğu gibi kolay değildir. Karay'a göre bu ne adil ne insancıl bir yapıdır. Bu gerçeklerden yola çıkan Karay, Avrupalı yaşam tarzının Türk kültürüne uygun olmadığını düşünmüş ve gençlerin Avrupa modasını takip etmesini hoş karşılamamıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- Düstur*, 29 Haziran 1938, Üçüncü Tertip, Cilt 19, Kanun No: 3527, 1956.
- Nevsal-i Millî*, "Refik Halid Bey", Dersaadet, R. 1330 (Miladi 1914).
- Resmî Gazete*, Sayı 3961-Kabul Tarihi: 29.06.1938, İlan Tarihi 16 Temmuz 1938.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, Af Kanunu, Devre V, İçtima III, Cilt 18, 1938.

II. Süreli Yayınlar

- Tan*, "Eski Zaman Masalı", 03.12.1939.
- Tan*, "Dönün Kuşlar Dönün Geldiğiniz Yere", 17.03.1940.

III. Ansiklopediler

- Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Refik Halid Karay", Cilt 18, 15. Bs. Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

IV. Kitaplar

- Aktaş, Şerif, *Refik Halid Karay*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Ebcioğlu, Hikmet Münür, *Kendi Yazılarıyla Refik Halid*, Semih Lütü Kitabevi, İstanbul, 1943.
- Ekiz, Osman Nuri, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984.
- İmren, Ali, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002.
- Karaer, Nihat, *Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998.
- Karay, Refik Halid, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- _____, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınevi, İstanbul, 1996.
- _____, *Bugünün Saraylısı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002.

- _____, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *Deli-Ankara*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *Ekmek Elden Su Gölden*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1985.
- _____, "Lawrence", *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs, İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *İlk Adım*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1999.
- _____, *Makyajlı Kadın*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943.
- _____, *Minelbab İlelmihrab (Mütareke Devri Anıları)*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.
- _____, *Nilgün*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1986.
- _____, *Tanrıya Şikâyet*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1944.
- _____, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002.
- _____, *Yerini Seven Fidan*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1977.
- _____, *Yezidin Kızı*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Kurdakul, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı II*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994.
- Necatigil, Behcet, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, 9. Bs. Varlık Yayınları, İstanbul, 2005.
- Oktay, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.
- Ünal, Yenal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

V. Tezler

- Arslantaş, Bayram, *Refik Halid ve Millî Mücadele*, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003.